

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De rechtsgeleerdheid als strenge wetenschap

Doomen, J.

Citation

Doomen, J. (2011). De rechtsgeleerdheid als strenge wetenschap. *Fiat Justitia*, 23(5), 12-16. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/18021>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/18021>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Fiat Justitia

Uitgegeven door de Juridische Faculteitsvereniging Rotterdam

Jaargang 23, nummer 5 | oktober 2011

Fred Teeven

Over een veiliger Nederland

Peter R. de Vries

*De Nederlandse gevangenis
is geen Centerparcs*

Inez Weski

*Over de inflatie van de
onschuldpresumptie*

Peter Vandermeersch

Over verdachten in de media

Verdachten

De rechtsgeleerdheid als strenge wetenschap

In deze bijdrage wordt het wetenschappelijk gehalte van de rechtsgeleerdheid onderzocht, met speciale aandacht voor multidisciplinair onderzoek. In paragraaf 1 wordt een algemene beschouwing over wetenschap gepresenteerd, waarna in de tweede paragraaf aandacht wordt geschonken aan onderzoek dat vanuit verschillende invalshoeken wordt verricht, met bijzondere aandacht voor de rechtseconomie. Deze uiteenzettingen bieden de mogelijkheid om aan te geven wat de plek van de rechtsgeleerdheid in het scala der wetenschappen is; daartoe zal in de laatste paragraaf een bescheiden poging worden gedaan.

Auteur: Jasper Doomen

1. Een domeinverkenning

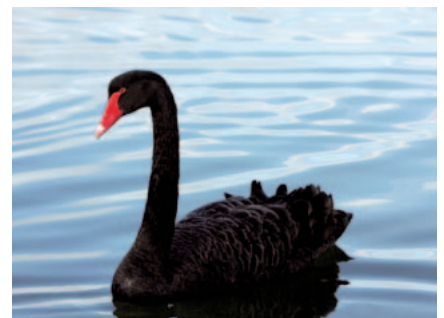
De vraag of de rechtsgeleerdheid een wetenschappelijke discipline is, kan niet zinvol worden benaderd via een betekenisanalyse. Betekenis wordt steeds door een taalgemeenschap aan een woord toegekend; het heeft niet een 'betekenis op zich'. Dit betekent dat een invulling van de vraag problematisch wordt als deze zich op de betekenis van het woord 'wetenschap' richt.

Een alternatief bestaat erin een vergelijking te maken met de kennisgebieden die in de praktijk als wetenschappelijk worden gekwalificeerd en na te gaan of de rechtsgeleerdheid wordt gekenmerkt door een bepaalde methode die het gebied deelt met deze disciplines, of het daarvan juist onderscheidt. De wetenschappen laten zich gewoonlijk indelen in geesteswetenschappen (alfa), natuurwetenschappen (bèta) en sociale wetenschappen (gamma). Deze indeling lijkt me overigens een tamelijk willekeurige – men zou deze drie categorieën kunnen verlaten en kiezen voor een groter aantal dan dit –, maar dat is geen probleem voor de huidige discussie.

De natuur- en sociale wetenschappen doen aanspraken die empirisch bevestigd of verworpen kunnen worden, waardoor vooruitgang kan worden geboekt. (Dat wil niet noodzakelijk zeggen dat men de 'waarheid' op het spoor komt; het

betekent dat men succesvoller is dan voorheen in het bereiken van bepaalde resultaten.) De wetenschapsfilosoof Popper heeft een methode voorgesteld om wetenschappelijke van niet-wetenschappelijke aanspraken te onderscheiden. Een theorie is alleen wetenschappelijk als deze falsifieerbaar is, d.w.z. potentieel weerlegbaar door een empirische observatie.¹ (Deze methode is, gezien de wetenschapspraktijk, misschien niet erg realistisch, zoals een andere wetenschapsfilosoof heeft betoogd,² maar dat is voor de huidige kwestie van ondergeschikt belang.) Een klassiek voorbeeld is dat van de zwarte zwaan; het is niet moeilijk om een aantal witte zwanen te vinden en op grond daarvan te stellen dat alle zwanen wit zijn. Het probleem hiermee is dat men dan op grond van een beperkt aantal gevallen een algemene conclusie trekt, die niet hoeft te gelden.³ Het bestaan van één zwarte zwaan is al voldoende om de uitspraak te weerleggen. Popper stelt daarom

voor om te beginnen aan de andere kant, met een eventueel te weerleggen hypothese, en te stellen dat er (minstens) één zwarte zwaan is. Dit kan namelijk wel empirisch bevestigd of weerlegd worden. Met de ontdekking van de zwarte zwaan (*cygnus atratus*) werd, volgens dit model, dan ook wetenschappelijke vooruitgang geboekt. Iedere wetenschappelijke bewering moet op een soortgelijke manier beproefd kunnen worden.⁴ Men kan aanvoeren dat Poppers methode niet alleen voor de natuurwetenschappen maar ook voor de sociale wetenschappen geldt voor zover deze zich van empirische data bedienen.

“Een klassiek voorbeeld is dat van de zwarte zwaan; het is niet moeilijk om een aantal witte zwanen te vinden en op grond daarvan te stellen dat alle zwanen wit zijn”

Zelfs als deze laatste bewering niet juist is, is een empirische maatstaf bepalend voor deze disciplines: met name door empirisch onderzoek boeken zij resultaten. Voor de geesteswetenschappen geldt de empirische methode niet, of in ieder geval slechts in beperkte mate. Hun emancipatie danken zij onder anderen aan Dilthey, die de positie van de geesteswetenschappen ten opzichte van die van de natuurwetenschappen benadrukt door te wijzen op de innerlijke gebeurtenissen (“die inneren Vorgänge”) die in de geesteswetenschappen centraal staan⁵; de natuurwetenschappen beperken zich tot een deel van de werkelijkheid.⁶ Ik bespaar de lezer een nadere uiteenzetting van Dilthey’s visie op de geesteswetenschappen; deze is met name relevant voor de rechtsgeschiedenis, die in feite een specialisatie is van de geschiedenis. Voor de status van de rechtsgeleerdheid heeft een uitweiding op dit gebied slechts een geringe meerwaarde.⁷ Dit geldt ook voor de rechtsfilosofie, die een specialisatie binnen de filosofie is. De filosofie laat zich overigens, als een discipline die, mede vanwege haar lange ontwikkeling, zowel alfa- (bijvoorbeeld esthetica), bèta- (bijvoorbeeld logica) als gamma- (bijvoorbeeld politieke filosofie) componenten in zich herbergt, alsmede gebieden die niet tot één van deze categorieën behoren (zoals metafysica), niet (of althans slechts ten dele) kenmerken als geesteswetenschap;⁸ hetzelfde geldt bijvoorbeeld voor de taalwetenschap en de archeologie.

2. De positie van de rechtseconomie

Gecompliceerd wordt de kwestie met name als men nagaat met welke gebieden de rechtsgeleerdheid raakvlakken heeft. Domeinen als de criminologie en de rechtseconomie lenen zich voor een empirische toets, zoals de falsificerende methode van Popper zoals hierboven beschreven. De criminologie is inmiddels uitgegroeid tot een zelfstandige (sociale) wetenschap, die zich bezighoudt met

dezelfde onderwerpen als het strafrecht maar daartoe niet gereduceerd kan worden.

De rechtseconomie is een recentelijk ontwikkelde toepassing van economische theorieën op het recht, waarbij de voornaamste vraagstelling is: welk wettelijk kader leidt tot de meest efficiënte uitkomst? In het geval van het privaatrecht, bijvoorbeeld, gaat het om de toekenning van rechten; in het strafrecht is van belang welke benadering de minste sociale kosten oplevert;

“Gecompliceerd wordt de kwestie met name als men nagaat met welke gebieden de rechtsgeleerdheid raakvlakken heeft”

het verzwaren van de straffen heeft mogelijk een ander effect dan het verhogen van de pakkans.⁹ Om een voorbeeld uit het privaatrecht te noemen: om na te gaan op welke manier de totale kosten van ongevallen waarbij alle betrokken partijen preventieve maatregelen kunnen treffen (de zogenaamde bilaterale ongevallen), kunnen worden geminimaliseerd, wordt een aantal modellen onderscheiden, waarbij steeds wordt nagegaan hoe partijen zullen handelen. Het is bijvoorbeeld de vraag of het optimale resultaat wordt bereikt door automobilisten voor ongevallen met voetgangers risicoaansprakelijk te stellen, of schuldaansprakelijk, of in het geheel niet, afhankelijk van het gedrag van beide partijen, die in hun handelen mogelijk rekening houden met de wederzijdse aansprakelijkheid. Hoewel sommige rechtseconomen zelf aangeven dat het er hen niet om te doen is een accurate beschrijving te geven van menselijk gedrag,¹⁰ is het onderzoek dat door hen wordt verricht uiteraard met name interessant en relevant als de manier waarop mensen feitelijk handelen wordt onderzocht om na te gaan of hun aannames kloppen.¹¹ Empirisch psychologisch

“Men kan het ideaal koesteren om de multidisciplinaire gebieden, zoals de rechtseconomie en de rechtssociologie, verenigd te zien binnen de rechtsgeleerdheid, maar dat is niet haalbaar”

onderzoek blijkt deze aannames inderdaad te weerleggen, of althans de kracht hiervan te matigen.¹² Dat betekent dat de rechtseconomie aan de empirische eis van wetenschappelijkheid voldoet, als men zich niet beperkt tot het a priori-model dat een aantal denkers huldigt.

Problematisch met deze uitkomst voor de algemene vraagstelling of rechtsgeleerdheid wetenschappelijk is, is dat de rechtseconomie bij uitstek – de naam geeft het al aan – een multidisciplinair onderzoeksdomein is en dat juist de economische aanspraken zich lenen voor eventuele falsificatie. Het gaat om de economische aspecten die bevestigd of weerlegd kunnen worden, niet de juridische. Het recht is in de rechtseconomie aanvankelijk een passieve participant en wordt pas actief als de economie heeft aangegeven welke uitkomst het efficiëntst is en dus zou moeten worden vertaald in rechtsgevolgen.

Men kan het ideaal koesteren om de multidisciplinaire gebieden, zoals de rechtseconomie en de rechtssociologie, verenigd te zien binnen de rechtsgeleerdheid,¹³ maar dat is niet haalbaar: rechtseconomie is economie, rechtssociologie is sociologie. Hooguit zou men een multidisciplinair geheel kunnen vormen, maar dat zou, als het zelfstandig zou moeten functioneren, een nieuw gebied zijn.

De lezer die het ongemakkelijke gevoel bekruipt dat er met de bespreking van bovenstaande zaken geen ruimte overblijft voor de rechtsgeleerdheid en die terecht meent dat deze moet worden behandeld, wordt op zijn wenken bediend (zij het dat hij hiervan wellicht zal terugkomen als de uitkomst eenmaal bekend is); ik ga terstond over tot de laatste paragraaf, waarin deze behandeld wordt.

3. De plaats van de rechtsgeleerdheid in het rijk der wetenschappen

Typisch juridische gebieden lenen zich in het licht van de vorige paragraaf meer voor de beantwoording van de vraag naar de wetenschappelijkheid van de

rechtsgeleerdheid dan (bijvoorbeeld) de rechtseconomie. Men kan dan denken aan klassieke gebieden (het privaatrecht en het strafrecht) en recente aanvullingen (het bestuursrecht). In deze gebieden is een gebruik van andere disciplines van tijd tot tijd opportuun, maar er is niet, zoals bij de rechtseconomie, sprake van een vervlechting. Ter illustratie: degenen die bekend zijn geworden als de rechtsrealisten¹⁴ bepleiten dat juristen gebruikmaken van de sociale wetenschappen om maatschappelijke veranderingen door te voeren.¹⁵ Dat betekent echter niet dat het recht zelf een sociale wetenschap is.

*“Rechtsgeleerden kunnen geen beroep doen op
basale uitgangspunten en blijven op het niveau
van argumentatie”*

Llewellyn zelf is hierover overigens ambivalent. Enerzijds spreekt hij over “an empirical science of law”¹⁶ en “law as a social science”,¹⁷ anderzijds wordt ‘law’ door hem juist naast ‘the social disciplines’ geplaatst,¹⁸ hetgeen een onderscheid impliceert. Een natuur- of sociaalwetenschappelijke

invulling van wetenschap is niet van toepassing op de rechtsgeleerdheid, omdat, zoals in paragraaf 1 is aangevoerd, het succes van de wetenschappen die hiertoe gerekend worden, wordt getoetst door middel van een empirisch middel, zoals het falsificatiecriterium. Juristen gaan niet systematisch met empirische data om (nogmaals, voor zover het gaat om multidisciplinair onderzoek betreft het een toepassing daarvan op het recht, niet een specialisatie binnen het recht).

Als Stolker dan ook stelt: “Naarmate het juridische onderzoek meer toetsbaar wordt, neemt het wetenschappelijk gehalte toe.”¹⁹, is van belang wat hij met ‘wetenschappelijk’ bedoelt. Dat geeft hij niet aan, maar gezien de rest van zijn artikel is zijn opvatting geënt op een model van wetenschap als natuur- of sociale wetenschap, te meer daar hij voor wetenschap in het algemeen (dus ook, zoals hij zelf aangeeft,²⁰ de rechtswetenschap), de eis stelt van controleerbaarheid en falsifieerbaarheid,²¹ zij het dat hij de waarde van de geesteswetenschappelijke benadering voor de rechtsgeleerdheid onderkent²² en de geschiedenis “een vergelijkbare discipline” noemt.²³ De toetsbaarheid ligt evenwel juist in de delen die niet tot de rechtsgeleerdheid behoren, zoals – nogmaals – de rechtseconomie en de rechtssociologie.

Dan resteren nog de geesteswetenschappen. Een parallel hiermee kan gevonden worden in het feit dat sommigen, zoals Dilthey, aangeven dat het daarin gaat om een identificatie tussen de onderzoeker en de auteur van de bronnen die onderzocht worden – juristen verplaatsen zich immers in de persoon van de wetgever en de rechter – maar het is de vraag of dit beeld correct is. Daarnaast behelst de rechtenstudie uiteraard meer dan dit;

het gaat bijvoorbeeld ook om het systematisch in verband brengen van gegevens en het opbouwen van een consistente redenering. Dat deelt de rechtsgeleerdheid echter met de wetenschappen (of, als men de rechtsgeleerdheid tot de wetenschappen rekent, met de overige wetenschappen). Hoe gaan juristen om met de gegevens die ze aantreffen, zoals wetteksten en rechterlijke uitspraken? Argumentatie blijkt steeds bepalend, zonder een algemeen kader op grond waarvan duidelijk kan worden welke benadering gevolgd moet worden. Dat de gedeelde kaders die de natuurwetenschappen delen misschien slechts tijdelijk zijn²⁴ – en wellicht geldt dit ook voor de sociale wetenschappen – neemt niet weg dat ze over die kaders beschikken.

Rechtsgeleerden, daarentegen, kunnen geen beroep doen op basale uitgangspunten en blijven op het niveau van argumentatie. Er is geen manier om te bepalen welke argumentatie de ‘juiste’ is, een probleem overigens dat – *pace* Dworkin²⁵ – niet slechts in de rechtswetenschap maar ook in de rechtspraak speelt. Wat betreft de argumentatie: uiteraard wordt deze niet alleen door juristen gehanteerd, maar ook door de wetenschappers wier activiteiten in de bovengenoemde categorieën vallen. Zij worden, zoals gezegd, echter niet geplaagd door willekeur, aangezien er methoden bestaan waarover consensus bestaat. Bovendien behoren de argumentatiemethoden niet tot de rechtsgeleerdheid, maar tot de argumentatieleer en de logica.

Dit alles hoeft niet geproblematiseerd te worden (en niet alleen omdat het de wetenschappelijke status van de rechtsgeleerdheid zou uithollen); in het begin van deze bijdrage gaf ik immers al aan dat ‘wetenschap’ geen duidelijk afgebakende betekenis heeft. De praktijk zal dan ook beslissen of rechtsgeleerdheid wetenschappelijk is. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het opnemen van deze discipline binnen de universiteiten. Het lijkt me onwaarschijnlijk dat metselen breed wordt gezien als een wetenschappelijke activiteit; het wordt dan ook niet gedoceerd aan de universi- ►

teiten.²⁶ Dergelijke criteria zullen (bij gebrek aan beter) moeten worden gehanteerd om de vraag te beslissen.

Conclusie

In dit artikel is kritisch onderzocht in hoeverre de rechtsgeleerdheid als wetenschappelijk kan worden beschouwd. Daartoe is nagegaan hoe de multidisciplinaire gebieden waarin het recht een rol speelt, moeten worden gekarakteriseerd. Ik heb betoogd dat het in die gebieden steeds gaat om een specialisatie van het vakgebied op het recht en niet om een deel van de

rechtsgeleerdheid.

Binnen de overgeleverde categorieën waarin de wetenschap wordt ingedeeld lijkt moeilijk plaats te zijn voor de rechtsgeleerdheid; ze maakt niet, zoals de natuur- en sociale wetenschappen, systematisch gebruik van empirische gegevens. Met de geesteswetenschappen deelt ze wellicht een bepaalde aanpak, maar hooguit ten dele. Misschien moet het typische kenmerk van de rechtsgeleerdheid gevonden worden in haar poging om een eenheid te vinden in datgene wat de rechtsbronnen aanleveren. Waarom dit

geen wetenschappelijke methode zou opleveren, zij het een idiosyncratische, zie ik, gezien de problematiek van een definitie van 'wetenschap' in het algemeen, die uitnodigt tot een flexibele benadering, niet in.

“Misschien moet het typische kenmerk van de rechtsgeleerdheid gevonden worden in haar poging om een eenheid te vinden in datgene wat de rechtsbronnen aanleveren”

Voetnoten

- 1 Popper 1962, pp. 40-42, 92.
- 2 Kuhn 1996, pp. 77, 78.
- 3 Dit is het probleem van inductie (Popper 1962, pp. 27, 28).
- 4 Popper 1962, p. 48.
- 5 Dilthey 1964, pp. 249-253.
- 6 Dilthey 1962, p. 369.
- 7 Ik kom hierop in paragraaf 3 nog kort terug. Of de geschiedenis zelf wetenschappelijke aanspraken kan doen is, pace Dilthey, de vraag. Ik laat mijn ('kritische, al te kritische') beschouwing hierover achterwege met als excuus dat dit te sterk zou afwijken van de thematiek en verwijs de geïnteresseerde lezer naar Tosh 2002, i.h.b. pp. 175-178.
- 8 Filosofie is geen wetenschap, niettegenstaande de poging van Husserl om deze discipline als een 'strengere wetenschap' te profileren. De titel van dit artikel is een variatie op die van één van zijn werken (Philosophie als strenge Wissenschaft), waarin hij aangeeft hoe de filosofie zich zijns inziens moet ontwikkelen om een 'strengere wetenschap' te worden. Een soortgelijk proces lijkt voor de rechtsgeleerdheid niet in het verschiet te liggen. (Ik laat het aan de lezer om uit mijn opmerking dat het feit dat dit niet de plaats is om Husserl's onderneming te evalueren voor hem de beste uitkomst is af te leiden wat mijn mening hierover is.)
- 9 Vgl. Becker 1993, pp. 389-391.
- 10 Vgl. Becker 1993, p. 385.
- 11 Zie voor een alternatieve visie, waarin de rationaliteitspresumptie niet wordt geproblematiseerd terwijl op empirisch succes wordt gerekend, bijvoorbeeld Van Velthoven 2008, pp. 32, 33.
- 12 Vgl. bijvoorbeeld Kahneman en Tversky 1979, passim.
- 13 De Geest 2004, p. 66.
- 14 De gedachte van een groep van denkers met een aantal gemeenschappelijke opvattingen is problematisch (Llewellyn 1962, pp. 53, 74), maar men kan aanvoeren dat er in elk geval bepaalde "common points of departure" bestaan (Llewellyn 1962, pp. 54, 55).
- 15 Llewellyn 1962, p. 55.
- 16 Llewellyn 1962, p. 18.
- 17 Llewellyn 1962, p. 78.
- 18 Llewellyn 1962, p. 352.
- 19 Stolker 2003, p. 774.
- 20 Stolker 2003, p. 776.
- 21 Stolker 2003, p. 776.
- 22 Stolker 2003, p. 775.
- 23 Stolker 2003, p. 776.
- 24 Kuhn 1996, pp. 82-91, 111, 112.
- 25 Bijvoorbeeld Dworkin 1978, pp. 84, 87.
- 26 Een cirkelredenering ligt hier natuurlijk op de loer: iets is wetenschappelijk als het aan de universiteiten wordt gedoceerd en om aan de universiteiten gedoceerd te kunnen worden, moet iets wetenschappelijk zijn. Deze problematiek wordt voorkomen door het gebruik van het woord centraal te stellen, zoals ik heb aangegeven.

Literatuur

- G. Becker, 'The Economic Way of Looking at Behavior'. *Journal of Political Economy* vol. 101, nr. 3 (1993): pp. 385-409
- W. Dilthey, *Einleitung in die Geisteswissenschaften. Gesammelte Schriften*, deel 1. Stuttgart: B.G. Teubner Verlagsgesellschaft / Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1962 [1883]
- W. Dilthey, *Beiträge zum Studium der Individualität. Gesammelte Schriften*, deel 5. Stuttgart: B.G. Teubner Verlagsgesellschaft / Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1964 [1896]
- R. Dworkin, *Taking Rights Seriously*. Londen: Duckworth, 1978
- G. de Geest, 'Hoe maken we van rechtswetenschap een volwaardige wetenschap?' *NJB* 2004, afl. 2: pp. 58-66
- E. Husserl, *Philosophie als strenge Wissenschaft. Aufsätze und Vorträge (1911-1921)*. *Huuserliana* Band 25. Dordrecht / Boston, MA / Lancaster: Martinus Nijhoff Publishers, 1987 [1911]
- D. Kahneman en A. Tversky, 'Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk.' *Econometrica* vol. 47, nr. 2 (1979): pp. 263-291
- Th. Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago, IL / Londen: University of Chicago Press, 1996
- K. Llewellyn, *Jurisprudence. Realism in Theory and Practice*. Chicago, IL: University of Chicago Press, 1962
- K. Popper, *The Logic of Scientific Discovery*. Londen: Hutchinson, 1962
- C. Stolker, 'Ja, geleerd zijn jullie wel! Over de status van de rechtswetenschap.' *NJB* 2003, afl. 15: pp. 766-778
- J. Tosh, *The Pursuit of History*. Londen: Longman, 2002
- B. van Velthoven, 'Rechtseconomie tussen instrumentaliteit en normativiteit.' *R&R* 2008, afl. 1: pp. 29-48

Over Jasper Doomen

Jasper Doomen studeerde filosofie (M.A./Doctoraal, 2003) en filosofie van de rechtsgeleerdheid (B.A., 2005) aan de Universiteit Leiden en rechtsgeleerdheid (LL.B., 2005) aan de Universiteit Utrecht. Hij is sinds juli 2011 als docent rechtsgeleerdheid verbonden aan de Universiteit Leiden en was eerder in dezelfde hoedanigheid werkzaam aan de Universiteit Utrecht. Zijn publicaties betreffen vooral onderwerpen op het gebied van het recht en de filosofie.